

Normatywne instrumenty wyjścia wspólnika albo akcjonariusza ze spółki kapitałowej

Przejdź do produktu na **ksiegarnia.beck.pl**

Rozdział I. Normatywne instrumenty wyjścia wspólnika ze spółki z o.o.

§ 1. Wyłączenie przez sąd wspólnika spółki (art. 266 KSH)

Zagadnienie przymusowej utraty statusu członkostwa w spółce z o.o. normują w szczególności art. 266–269 KSH, odnoszące się do kwestii wyłączenia wspólnika¹.

Stosownie do regulacji art. 266 § 1 KSH z ważnych przyczyn dotyczących danego wspólnika sąd może orzec jego wyłączenie ze spółki na żądanie wszystkich pozostałych wspólników, jeżeli udziały wspólników żądających wyłączenia stanowią więcej niż połowę kapitału zakładowego². W takim przypadku udziały wspólnika wyłączonego muszą być przejęte przez wspólników lub osoby trzecie, przy czym cenę przejęcia ustala sąd na podstawie rzeczywistej wartości w dniu doręczenia pozwu.

W literaturze przedmiotu instytucję wyłączenia wspólnika ze spółki z o.o. ujmuje się przede wszystkim jako sankcję o charakterze organizacyjnym³.

Zgodnie ze stanowiskiem alternatywnym natomiast wyłączenie wspólnika należy postrzegać jako przejaw odpowiedzialności wspólnika wobec pozostałych członków korporacji z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania powinności wspólnika wynikających ze stosunku spółki⁴.

¹ Zob. *I. Gębusia*, *Interes spółki w prawie polskim i europejskim*, Warszawa 2017, s. 169.

² Umowa spółki może przyznać prawo wystąpienia z powództwem o wyłączenie wspólnika także mniejszej liczbie wspólników, jeżeli ich udziały stanowią więcej niż połowę kapitału zakładowego. W tym przypadku powinni być pozwani wszyscy pozostali wspólnicy (art. 266 § 2 KSH).

³ Zob. *K. Kopaczyńska-Pieczniak*, *Ustanie członkostwa w spółce z o.o.*, Kraków 2002, s. 165–167.

⁴ Por. *Z. Roszewski*, *Wyłączenie wspólnika ze spółki z o.o. jako następstwo niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania wynikającego ze stosunku spółki*, PPH 1998, Nr 1, s. 16–19.

W orzecznictwie przyjmuje się, że jest to rozwiązanie szczególne, przyjęte przez ustawodawcę z przyczyn leżących po stronie konkretnego wspólnika, które uniemożliwiają niezakłóconą kontynuację spółki w określonej strukturze kapitałowej. Dodatkowo, instytucja wyłączenia wspólnika ma na celu zapewnienie sprawnego funkcjonowania spółki oraz wyeliminowanie wewnętrznych animozji na forum właścicielskim, które paraliżują działalność spółki i przez to zagrażają jej dalszej nieskrępowanej egzystencji⁵.

Norma art. 266 § 1 KSH stanowiąca o „ważnych przyczynach”, uzasadniających żądanie wyłączenia wspólnika, nie ogranicza katalogu doniosłych prawnie okoliczności do takich, które uniemożliwiają funkcjonowanie organów spółki. Zatem *ad casum* rolą sądu jest dokonanie materialnoprawnej oceny twierdzeń powoda w świetle tego przepisu. Wyrok uwzględniający żądanie wyłączenia wspólnika kształtuje stosunek prawny. Konieczne jest przy tym uwzględnienie istoty stosunku spółki⁶.

Alternatywą dla wyłączenia wspólnika jest rozwiązanie spółki na podstawie art. 271 KSH, które jest już środkiem bardzo daleko idącym, prowadzącym do unicestwienia bytu spółki, tj. jej likwidacji i wykreślenia z rejestru.

Regulacja art. 266 KSH ma charakter bezwzględnie obowiązujący. Dlatego też przesłanki wyłączenia wspólnika nie mogą zostać uregulowane odmiennie od wzorca przewidzianego ustawą. Jakiegokolwiek odstępstwa od norm, zastrzeżone w akcie założycielskim spółki lub kontrakcie, powinny uwzględniać gwarancje przewidziane celem ochrony interesu spółki oraz wyłączonego wspólnika. W szczególności zakaz odstępstwa dotyczy wysokości wynagrodzenia płatnego za udziały wspólnika podlegającego procedurze wyłączenia.

Jeśli chodzi o rozwiązania, mające na celu wyeliminowanie nadużyć i optymalizację działania korporacji, to mają one zarówno procesowy, jak i materialnoprawny charakter.

Przed wszystkim podmiotem legitymowanym czynnie do wytoczenia powództwa o wyłączenie wspólnika ze spółki z o.o. nie jest sama spółka, lecz pozostali członkowie korporacji. Treścią roszczenia procesowego jest natomiast ukształtowanie stosunku prawnego łączącego wspólnika ze spółką poprzez jego zakończenie⁷, a więc unicestwienie relacji jurydycznej, której stroną nie są pozostali członkowie korporacji.

⁵ Por. wyr. SA w Warszawie z 8.3.2017 r., I ACa 2216/15, Legalis.

⁶ Zob. wyr. SA w Szczecinie z 13.4.2016 r., I ACa 51/16, Legalis.

⁷ Zob. K. Kopaczyńska-Pieczniak, Ustanie członkostwa, s. 117.

Wydanie wyroku zgodnie z żądaniem pozwu jest dopuszczalne tylko wtedy, gdy strona powodowa wykaże spełnienie przesłanki w postaci zaistnienia ważnych przyczyn dotyczących danego wspólnika. W związku z tym, że wspomniane kryterium ma charakter ocenny i niedookreślony, konieczne jest jego doprecyzowanie w procesie stosowania prawa, poprzez wszechstronne rozważenie uwarunkowań konkretnego przypadku. W literaturze przedmiotu trafnie przyjmuje się, że w pojęciu ważnych przyczyn powinny mieścić się okoliczności istotne, posiadające kwalifikowaną doniosłość, ocenianą w kontekście ich wpływu na funkcjonowanie spółki, lecz niewystarczające dla wytoczenia powództwa o rozwiązanie spółki, stanowiącego środek prawny o charakterze *ultima ratio* na gruncie regulacji kodeksowych⁸. Wskazuje się, że przesłanka ważnych przyczyn powinna dotyczyć sfery osobistej lub majątkowej danego wspólnika, a nie pozostałych wspólników lub samej spółki. Z punktu widzenia analizowanego reżimu irrelevantne jest natomiast, czy po stronie wyłączonego wspólnika wystąpił element winy oraz czy sankcjonowane postępowanie wspólnika miało postać działania bądź zaniechania⁹.

W orzecznictwie wśród okoliczności mieszczących się w konstrukcie ważnych przyczyn wymienia się: znaczący i długotrwały konflikt między wspólnikami¹⁰, niemożność bezkonfliktowego współdziałania ze wspólnikiem, będącą następstwem relacji interpersonalnych wewnątrz spółki, utratę zaufania stanowiącą skutek poświadczenia nieprawdy przez wspólnika¹¹, prowadzenie przez wspólnika działalności konkurencyjnej¹², wprowadzenie w błąd innego wspólnika¹³, działanie na szkodę spółki, niewykonywanie uchwał, nadużywanie prawa indywidualnej kontroli oraz naruszenie zasad lojalności wobec spółki¹⁴.

Przytoczony powyżej katalog przyczyn uzasadniających wyłączenie wspólnika ma charakter przykładowy i nie może być rozpatrywany w oderwaniu od konkretnych okoliczności oraz specyfiki danej spółki, w tym jej wielkości, rodzaju działalności, struktury właścicielskiej, branży, funkcjonowania w ramach grupy kapitałowej, czy dotychczasowej praktyki.

⁸ A. Herbet, w: S. Sołtysiński (red.), SPP, t. 17A, Prawo spółek kapitałowych, Warszawa 2010, s. 336.

⁹ Tamże.

¹⁰ Wyr. SN z 13.3.2013 r., IV CSK 228/12, Legalis.

¹¹ Wyr. SN z 19.3.1997 r., II CKN 31/97, OSNC 1997, Nr 8, poz. 116.

¹² Wyr. SN z 21.11.1997 r., II CKN 469/97, Legalis.

¹³ Wyr. SN z 2.4.2004 r., III CK 465/02, Legalis.

¹⁴ Wyr. SA w Szczecinie z 24.4.2013 r., I ACa 704/12, Legalis.

Przesłanka ważnych przyczyn będzie spełniona zwłaszcza w tych przypadkach, w których wspólnik podlegający wyłączeniu w sposób konsekwentny dezorganizuje działalność spółki, kierując się własnym partykularnym interesem, sprzecznym z interesem spółki jako całości, co w sposób wymierny przynosi uszczerbek spółce oraz jej interesariuszom, w tym pozostałym wspólnikom, wierzycielom, czy pracownikom.

Wymóg zaistnienia ważnych przyczyn powinien zostać odniesiony do aktywności wspólnika ujmowanej w perspektywie właścicielskiej, tj. pod kątem standardów, jakich racjonalnie można oczekiwać od członka korporacji. Jednak jeśli wspólnik pełni jednocześnie np. funkcję członka organu i daje wyraz swojej rażącej nielojalności względem spółki poprzez zawarcie transakcji szkodliwej dla tej korporacji i jednocześnie choćby pośrednio dla siebie korzystnej, to tym samym prowokuje do oceny w sprawie jego uczciwości zarówno jako menadżera, jak i wspólnika. Zasadniczo jednak w przypadku nieoptymalnego sprawowania funkcji członka organu, remedium powinno stanowić odwołanie danego wspólnika ze składu członków zarządu, rady nadzorczej lub komisji rewizyjnej, a nie sięganie po oręż w postaci wytoczenia powództwa o wyłączenie wspólnika ze spółki.

Ważna przyczyna wyłączenia wspólnika ze spółki nie musi być zawiniona, wystarczy że jest źródłem degrengolady i stałego paraliżu działalności spółki, czy nawet funkcjonowania jednego organu.

Jednym z kryteriów, który należy ujmować w szerszej perspektywie, jest np. prowadzenie działalności konkurencyjnej przez wspólnika. Na powyższy zarzut narażone są zwłaszcza podmioty operujące w tym samym segmencie rynku, co spółka, z której ma zostać wyrugowany konkretny udziałowiec.

Zakaz konkurencji nie obowiązuje wspólnika na wzór ograniczeń obowiązujących np. członków zarządu (por. art. 211 KSH). Jednak, choćby ze względów praktycznych, od udziałowców spółki z o.o. można wymagać lojalności względem pozostałych wspólników i spółki oraz skłonności do współdziałania, w stopniu umożliwiającym efektywne funkcjonowanie korporacji.

Prowadzenie działalności konkurencyjnej względem spółki będzie mieściło się w pojęciu „ważnych przyczyn” wyłączenia wspólnika w tych przypadkach, w których odnośna aktywność udziałowca zmierza chociażby do unicestwienia spółki, kradzieży korporacyjnych szans przynależnych spółce lub zagrabienia istotnych aktywów korporacji poprzez instrumentalne i nadmiarowe wykorzystanie instytucji przewidzianych prawem.

Na tle art. 266 KSH, co do prowadzenia działalności konkurencyjnej przez wspólnika, wypowiedział się w bardziej restrykcyjny sposób SA w Poznaniu

w wyr. z 29.11.2017 r.¹⁵ Zgodnie z treścią tego orzeczenia ważną przyczyną wyłączenia wspólnika jest prowadzenie działalności konkurencyjnej wobec spółki, jak również niemożność bezkonfliktowego współdziałania ze wspólnikiem, będąca następstwem relacji interpersonalnych wewnątrz spółki. Prowadzenie działalności gospodarczej, nawet w tej samej branży, nie stanowi jeszcze podstawy uzasadniającej wyłączenie wspólnika ze spółki, lecz konstytuują taki fundament działania konkurencyjne szkodliwe dla danej spółki, polegające np. na wykorzystaniu kontaktów i informacji handlowych uzyskanych w danej korporacji wyłącznie dla celów własnej partykularnej działalności.

Działalność konkurencyjna stanowi zawsze zagrożenie dla interesów innych przedsiębiorców i skutek w postaci straty finansowej nie jest koniecznym warunkiem wyłączenia wspólnika ze spółki. Sam fakt prowadzenia działalności konkurencyjnej stanowi rażącą nielojalność wobec pozostałych wspólników i samej spółki, jako że istotą konkurencji jest rozszerzanie swoich wpływów na rynku kosztem innych przedsiębiorców.

W nawiązaniu do przesłanki „ważnych przyczyn” wyłączenia wspólnika złożony charakter ma również sprzeciw udziałowca w sprawie określonego przedsięwzięcia spółki, np. planowanego zbycia kluczowego aktywa lub zorganizowanej części przedsiębiorstwa na rzecz osoby trzeciej. Niekiedy brak akceptacji konkretnego wspólnika na przeprowadzenie określonej transakcji może wynikać z przyczyn pozbawionych prawnej doniosłości, w tym personalnych animozji, szykan lub względów ambicjonalnych, co może mieścić się w pojęciu: „ważnych przyczyn” wyłączenia wspólnika. Jednak np. kierunek oddania głosu przez wspólnika w sprawie uchwały wyrażającej zgodę na zbycie istotnego aktywa leży zasadniczo w gestii danego udziałowca, który ma prawo do autonomicznej oceny podyktowanej także własnym interesem, co wpisuje się w istotę prawa własności udziałów w spółce i stanowi pokłosie decyzji inwestycyjnej o nabyciu udziałów w danym podmiocie.

Kontestacja wspólnika co do określonych zamierzeń spółki (choćby aprobowanych przez pozostałych wspólników) jest dopuszczalna, o ile mieści się w kryteriach rozsądku, zasadach racjonalnego gospodarowania i wynika np. z odmiennej oceny prawnej danego przypadku, mniejszej tolerancji na straty i limitowanego apetytu na ryzyko ze strony odnośnego udziałowca.

Ponadto niechęć wspólnika co do określonej strategii spółki może być podyktowana złożoną sytuacją udziałowca, np. jego dwojakim statusem jako wspólnika i znaczącego wierzyciela spółki.

¹⁵ Wyr. SA w Poznaniu z 29.11.2017 r., I ACa 925/07, Legalis.

Przeciwniej oceny wymagają natomiast poczynania wspólnika, które są nacechowane subiektywnie i wynikają głównie z osobistych uprzedzeń, chęci wyeliminowania spółki z rynku i wyłącznego przejęcia jej znaczących zasobów.

W orzecznictwie przyjmuje się, że „ważną przyczynę” wyłączenia, o której mowa w art. 266 § 1 KSH, może stanowić niemożność bezkonfliktowego współdziałania ze wspólnikiem, będąca następstwem relacji interpersonalnych wewnątrz spółki, powodujących zerwanie więzi oraz utratę zaufania pomiędzy nim, a pozostałymi wspólnikami, przekreślającą szansę na współdziałanie w dążeniu do realizacji celów spółki¹⁶.

Także wprowadzenie w błąd wspólnika przez innego udziałowca może wpisywać się w katalog „ważnych przyczyn” w rozumieniu art. 266 § 1 KSH w sytuacji, w której wspólnik zamierzający zbyć swoje udziały przedłożył kupującemu sfałszowane oświadczenie innego wspólnika o nieskorzystaniu z prawa pierwszeństwa do nabycia wspomnianych udziałów¹⁷.

Wspólnicy mogą przesądzić *ex ante* w umowie spółki, czy dane okoliczności spełniają w ich opinii kryterium „ważnych przyczyn” wyłączenia wspólnika. Jednak wspomniana klauzula może mieć dla sądu jedynie charakter niewiążącej wskazówki interpretacyjnej, przydatnej dla zrozumienia profilu i stosunków panujących w spółce, jak również wartości istotnych dla większości wspólników.

Instytucja wyłączenia wspólnika ze spółki jest rodzajem korporacyjnej represji i z uwagi na swoją doniosłość (tj. docelowe wyeliminowanie wspólnika ze spółki) powinna być stosowana w ramach dyskrejonalności sądu w wyjątkowych przypadkach.

W nawiązaniu do okoliczności mieszczących się w pojęciu „ważnych przyczyn” warto poczynić kilka uwag.

Po pierwsze, przytoczone przyczyny legitymizujące wystąpienie z roszczeniem o wyłączenie wspólnika ze spółki oraz tryb postępowania wskazują na doniosłość elementów osobowych w spółce z o.o. będącej spółką kapitałową.

Po drugie, rozwiązanie problemu związanego z osobą wyłączanego wspólnika jest zgodne z interesem spółki, przy czym przedsięwzięcie środków zaradczych jest pozostawione uznaniu pozostałych wspólników, a następnie poddane kontroli sądu.

¹⁶ Wyr. SA w Warszawie z 16.12.2015 r., VI ACa 48/15, Legalis.

¹⁷ Zob. wyr. SN z 2.4.2004 r., III CK 465/02, Legalis.

Po trzecie, przyzwolenie na dalsze trwanie dysfunkcyjnego *status quo* może dezintegrować działalność spółki i jej organów, co pozostaje w sprzeczności z dobrostanem spółki.

Po czwarte, w spółce z o.o. interes spółki jest ściśle związany z interesem ogółu wspólników. W szczególności zaś tak długo jak okoliczności dotyczące jednego ze wspólników nie będą na tyle doniosłe, aby poważnie zagrażać interesowi spółki lub wręcz go naruszać, dopóty pozostali wspólnicy nie będą mogli przedsięwziąć inicjatywy w zakresie wyłączenia wspólnika. Dodatkowo, nawet spełnienie przesłanki „ważnych przyczyn” nie jest wystarczające do wytoczenia powództwa o wyłączenie wspólnika większościowego, ponieważ regulacje KSH zastrzegają możliwość wykluczenia członka korporacji jedynie wobec wspólników reprezentujących mniej niż połowę kapitału zakładowego. Ponadto podmiotem legitymowanym do oceny danego stanu faktycznego przez pryzmat kanonu „ważnych przyczyn” i do wszczęcia postępowania sądowego mającego na celu sanację stosunków w spółce są pozostali członkowie korporacji działający w interesie własnym oraz spółki, a nie sama korporacja działająca za pośrednictwem swoich organów.

Co więcej, kryterium ważnych przyczyn ma charakter nieostry i subiektywny, co pozwala najpierw pozostałym wspólnikom, a następnie sądowi, na dokonanie pogłębionej i kompleksowej analizy zastanej sytuacji w kontekście zgodności wyłączenia wspólnika ze spółki z interesem odnośnej korporacji. Warto mieć na uwadze, że ocenny charakter klauzuli ważnych przyczyn implikuje zarazem istotny margines uznaniowości po stronie sądu zarówno przy wyrokowaniu o wyłączeniu wspólnika ze spółki z o.o., jak i w ramach zawieszenia wspólnika w wykonywaniu jego praw udziałowych w spółce, orzeczonego w ramach zabezpieczenia powództwa (zob. art. 268 KSH).

Wybór ustawodawcy co do posłużenia się labilnym pojęciem: „ważnych przyczyn” jest uzasadniony z przyczyn następujących. Po pierwsze, zastosowanie kryterium nieostrego pozwala na objęcie nim zróżnicowanych stanów faktycznych, po drugie natomiast mechanizmem chroniącym wyłączanego wspólnika przed nadużyciami ze strony większości, jest pozostawienie wiążącej oceny i kwalifikacji danego stanu faktycznego uznaniu sądu.

Jako kontrapunkt dla ustawowej regulacji wyłączenia wspólnika można przywołać np. postanowienia umowy spółki dotyczące przymusowego umorzenia udziałów.

W dyskusji dotyczącej relacji pomiędzy regulacją wyłączenia wspólnika ze spółki a przymusowym umorzeniem udziałów zostały przedstawione dwa konkurencyjne stanowiska¹⁸.

Zgodnie z pierwszym z nich „sankcyjne” umorzenie udziałów stanowi alternatywny środek wobec trybu przewidzianego w art. 266–269 KSH¹⁹. Do tego stanowiska przychylił się w sposób dobitny SA w Katowicach w wyr. z 3.11.2011 r.²⁰, argumentując, że instytucje umorzenia udziałów i wyłączenia wspólnika mają odrębny, niezależny charakter oraz stanowią dla wspólników równorzędny instrument wpływania na kształt osobowy spółki z o.o. Ustawodawca nie daje priorytetu żadnej z tych instytucji, natomiast stwarza wspólnikom możliwość wyboru co do tego, z jakiego instrumentu prawnego skorzystają. Przymusowe umorzenie udziałów nie jest pozbawione kontroli sądowej, ponieważ wspólnikowi, którego ono dotyczy, przysługują – w przypadku nadużycia tej instytucji – środki ochrony prawnej wynikające z możliwości zaskarżenia uchwały zgromadzenia wspólników w tym przedmiocie. Dlatego też zdaniem SA w Katowicach przesłanki sankcyjne (które swym charakterem zwykle odpowiadają ważnym przyczynom wyłączenia wspólnika) mogą być w umowie spółki wskazane jako przesłanki przymusowego umorzenia.

Z kolei, w myśl opinii antagonistycznej, wyrażonej w wyr. SN z 12.5.2005 r.²¹, instytucja przymusowego umorzenia udziałów nie może być wykorzystywana do usunięcia wspólnika ze spółki z przyczyn, które uwzględnia art. 266 § 1 KSH. Zdaniem SN przesłanki przymusowego umorzenia udziałów realizowanego w drodze uchwały zgromadzenia wspólników powinny być w umowie spółki określone w sposób eliminujący uznaniowość zgromadzenia wspólników przy ich ustalaniu. Tymczasem stwierdzenie ważnych przyczyn, które ma na względzie art. 266 § 1 KSH, łączy się na ogół z dokonywaniem ocen postępowania wspólnika, a więc *implicite* zakłada element dyskrecjonalności.

Zbliżoną optykę przyjął SN w post. z 30.12.2019 r.²², stosownie do którego instytucja przymusowego umorzenia udziałów nie może być wykorzystywana do usunięcia wspólnika ze spółki z przyczyn wskazanych w art. 266

¹⁸ Zob. M. Wach-Pawliczak, „Sankcyjne” umorzenie udziałów – dopuszczalna czy niedopuszczalna praktyka wspólników spółki z o.o.?, MPH 2016, Nr 4, s. 24.

¹⁹ Zob. M. Rodzyńkiewicz, Kodeks spółek handlowych. Komentarz, Warszawa 2014, s. 353.

²⁰ Wyr. SA w Katowicach z 3.11.2011 r., V ACa 528/11, Legalis.

²¹ Wyr. SN z 12.5.2005 r., V CK 562/04, Legalis. Zob. także P. Brzeziński, Przymusowe umorzenie udziałów – glosa V CK 562/04, MoP 2007, Nr 20, s. 1156.

²² Post. SN z 30.12.2019 r., I CSK 437/19, Legalis.

§ 1 KSH. Postanowienia umowy spółki dotyczące automatycznego przymusowego umorzenia udziałów (art. 199 § 4 KSH) powinny spełniać wymagania zawarte w treści art. 199 KSH. Z kolei powody umorzenia udziałów muszą być określone w sposób wyczerpujący i dokładny, pozbawiony sformułowań ocennych i niejednoznacznych.

Ponadto w piśmiennictwie²³ trafnie wskazuje się, że umorzenie udziałów nie powinno zostać uzależnione od swobodnej decyzji organu spółki. Przesłanki unicestwienia tych walorów należy zdefiniować w umowie spółki w sposób na tyle jednoznaczny, aby wspólnik miał świadomość, że określone zachowanie może zostać zakwalifikowane jako podstawa umorzenia udziałów. Wspomnianego standardu ścisłości nie spełniają kryteria ogólne i blankietowe takie jak: prowadzenie działalności konkurencyjnej, działanie na szkodę spółki, czy nadużywanie prawa do indywidualnej kontroli. Kwalifikacja poszczególnych okoliczności pod kątem spełnienia przesłanek umorzenia udziałów w każdym przypadku zależałaby od dyskrejonalnej decyzji organu spółki. Tymczasem, w myśl regulacji o charakterze powszechnym, wskazana ocena stanowi domenę sądu, co stanowi mechanizm gwarancyjny przeciwko nadużyciom korporacyjnym i dyktatowi większości.

W mojej ocenie, wśród przesłanek anihilacji udziałów unormowania aktu założycielskiego mogą przewidzieć okoliczności mieszczące się zarazem w pojemnej treściowo klauzuli: „ważnych przyczyn” wyłączenia wspólnika ze spółki. Jednak, z uwagi na pozaustawowy charakter, kryteria przymusowego umorzenia udziałów powinny być określone w sposób wysoce precyzyjny oraz jednoznaczny. Z pewnością wspomniane przesłanki nie mogą odnosić się do pojęć niedookreślonych takich jak „ważne przyczyny” przywołane w KSH, których konkretyzacja należy do uprawnień dyskrejonalnych sądu²⁴. W przypadku regulacji ustawowych zawarcie w przepisach zwrotów nieostrych i klauzul generalnych nie budzi zwykle wątpliwości, o ile ocena danego stanu faktycznego jest ostatecznie poddana kontroli sądu. Z kolei zgoda wspólnika przystępującego do spółki na postanowienia aktu założycielskiego dotyczące

²³ Zob. K. Kopaczyńska-Pieczniak, *Ustanie członkostwa*, s. 225.

²⁴ Zob. wyr. SN z 9.1.1998 r., III CKN 302/97, Legalis, zgodnie z którym „w celu pozbycia się wspólnika spółki z o.o., z którym nie układa się współpraca, w kodeksie handlowym przewidziano instytucję wyłączenia wspólnika (art. 280–282 KH). Artykuł 280 § 1 KH stanowi, że z ważnych przyczyn dotyczących poszczególnych wspólników, sąd może orzec ich wyłączenie na żądanie wszystkich pozostałych wspólników, rozporządzających więcej niż połową kapitału zakładowego. Ocena ważności przyczyn wyłączenia należy do sądu, dlatego też, jak dość zgodnie przyjmuje się w literaturze prawniczej, przyczyny wyłączenia nie mogą być z góry ustalone w umowie spółki”.

unicestwienia jego udziałów powinna być uprzednia, świadoma i specyficzna, tj. odnosząca się do unormowań korporacyjnych klarownych w zakresie treści i skutków.

W praktyce niewystarczającym remedium na ewentualne nadużycia ze strony większości, korzystającej z blankietowych przesłanek przymusowego umorzenia udziałów, może okazać się wytoczenie powództwa o stwierdzenie nieważności lub uchylenie uchwały o przymusowym umorzeniu udziałów. Wzmocnieniem kontroli sądowej uchwały o przymusowym umorzeniu udziałów mogłoby być natomiast postanowienie o zabezpieczeniu powództwa poprzez zakaz wykonywania kwestionowanej uchwały aż do prawomocnego rozstrzygnięcia danego powództwa.

Zgodnie z wyr. SN z 15.10.2009 r.²⁵ podjęcie przez zgromadzenie wspólników uchwały w sprawie pozbawienia wspólnika jego statusu w spółce z o.o. nie powoduje utraty jego interesów korporacyjnych lub majątkowych, uprawniających go do zaskarżenia tej uchwały, zależnie od okoliczności i spełnionych przesłanek, na podstawie art. 249 § 1 KSH lub art. 252 § 1 KSH. Umorzenie udziałów wspólnika powinno podlegać kontroli sądowej, żeby nie powodować poczucia braku sprawiedliwości u osoby, której walory zostały poddane anihilacji, ale także żeby widzieć sytuację odwrotną, to znaczy, gdyby się okazało, że zainteresowany wspólnik nie ma racji, kwestionując decyzję wspólników co do umorzenia przysługujących mu udziałów²⁶.

Na tle ustawowej regulacji wyłączenia wspólnika ze spółki zdecydowanie bardziej zobiektywizowany oraz kapitałowy charakter należy przypisać procedurze przymusowego wykupu akcji w spółce akcyjnej.

Jedną z podstawowych gwarancji przewidzianych w regulacji dotyczącej wyłączenia wspólnika ze spółki jest wymóg przejęcia udziałów wspólnika wyłączonego przez wspólników lub osoby trzecie za cenę ustaloną przez sąd na podstawie rzeczywistej wartości w dniu doręczenia pozwu.

Choć nie wynika to wprost z art. 266 KSH, to moim zdaniem w sentencji wyroku sąd powinien wskazać, kto konkretnie będzie przejemcą udziałów wyłączonego wspólnika²⁷. Jednoznaczne określenie nabywcy udziałów i w razie potrzeby proporcji, w jakiej przejemcy nabędą udziały wyłączonego wspólnika, jest pożądane przede wszystkim ze względów praktycznych. Klarowne ustalenie przejemcy udziałów eliminuje wątpliwości odnośnie do tego, kto ma wska-

²⁵ Wyr. SN z 15.10.2009 r., I CSK 94/09, Legalis.

²⁶ Zob. tamże.

²⁷ Tak też uchw. SN z 6.6.2007 r., III CZP 56/07, Legalis.

zać nabywcę (czy są to powodowi wspólnicy, czy zarząd spółki, co mogłoby narazić organ menedżerski na sytuację konfliktu interesów). Ponadto, zwłaszcza w przypadku oznaczenia nabywców przez sąd (w nawiązaniu do treści żądania pozwu) odpadają kontrowersje co do tego, czy co do przejęcia udziałów znajdują zastosowanie ograniczenia nabycia udziałów przewidziane w akcie założycielskim spółki lub umowie wspólników.

W mojej ocenie jednak procedura wyłączenia udziałów, z uwagi na zaangażowanie sądu sprawującego władzę publiczną, eliminuje konieczność uwzględnienia ograniczeń w zbywalności przewidzianych w umowie spółki lub odrębnym kontrakcie.

Nabycie udziałów przez przejemcę ma charakter pochodny i translatywny, ponieważ dotyczy już istniejących udziałów²⁸. Przejęcie udziałów nie prowadzi do wygaśnięcia ograniczonych praw rzeczowych oraz roszczeń ciężących na udziałach.

Powyższe rozumowanie wynika z następujących przyczyn. Po pierwsze, przejęcie udziałów wyłączonego wspólnika ma charakter pochodny i przejemca nie może nabyć więcej praw niż te, które przysługiwały jego poprzednikowi prawnemu pod tytułem szczególnym (*nemo plus iuris*). Po drugie, instytucja wyłączenia wspólnika ze spółki cieszy się już długą tradycją w polskim systemie prawnym i przez cały okres obowiązywania tej regulacji ustawodawca nie zdecydował się na unormowanie kwestii wygaśnięcia ograniczonych praw rzeczowych oraz roszczeń ciężących na udziałach. Po trzecie, wspomniane unicestwienie obciążeń powinno wynikać z jednoznacznego brzmienia ustawy oraz zapewniać należytą ochronę beneficjenta wspomnianych ograniczonych praw rzeczowych oraz roszczeń.

Jako wzór przytoczonego uregulowania o charakterze szczególnym można przywołać art. 1000 § 1 KPC, dotyczący egzekucji z nieruchomości, w myśl którego z chwilą uprawomocnienia się postanowienia o przysądzeniu własności wygasają wszelkie prawa i skutki ujawnienia praw i roszczeń osobistych ciężące na nieruchomości. Na miejsce tych praw powstaje prawo do zaspokojenia z ceny nabycia z pierwszeństwem przewidzianym w przepisach o podziale ceny uzyskanej z egzekucji.

²⁸ Zgodnie z wyr. SN z 12.12.2013 r., II CSK 121/13, Legalis, przejęcie udziału lub udziałów, pomimo istnienia oczywistych różnic, jest czynnością najbardziej zbliżoną do czynności zbycia udziałów, dokonywanej pomiędzy zbywcą a nabywcą udziałów. Przejęcie udziałów wspólnika ma charakter pochodnego nabycia prawa. Oświadczenie wspólnika wyłączonego zastępuje orzeczenie sądowe, a rola sądu, poza stwierdzeniem przesłanek do wyłączenia pozwanego wspólnika, ogranicza się do ustalenia ceny przejęcia udziałów.

W konsekwencji powyższego, przejemca udziałów wyłączonego wspólnika nabywa je wraz z ewentualnymi obciążeniami, co wymaga uwzględnienia ich w wycenie tych walorów²⁹.

Ze względów funkcjonalnych i praktycznych wyłączenie wspólnika powinno prowadzić do przejścia wszystkich udziałów przysługujących odnośnemu udziałowcowi. Może się zdarzyć, że wspólnik, wobec którego zostało wytoczone powództwo o wyłączenie, zwiększy swój stan posiadania (w obrocie pierwotnym lub wtórnym), co powinno stanowić impuls dla strony powodowej do modyfikacji powództwa poprzez objęcie roszczeniem procesowym także nowo pozyskanych udziałów.

Z kolei w alternatywnym scenariuszu pozwany wspólnik może zbyć przysługujące mu udziały, także w sposób powierniczy na rzecz podmiotu z nim powiązanego.

W przypadku zbycia udziałów przez wyłączanego wspólnika w toku procesu zastosowania nie znajduje art. 192 pkt 3 KPC, stosownie do którego z chwilą doręczenia pozwu zbycie w toku sprawy rzeczy lub prawa, objętych sporem, nie ma wpływu na dalszy bieg sprawy; nabywca może jednak wejść na miejsce zbywcy za zezwoleniem strony przeciwnej.

W odniesieniu do powództwa o wyłączenie wspólnika ze spółki przedmiotem sporu nie jest konkretna rzecz lub prawo, ale zwykle sankcyjne wygaszenie stosunku członkostwa wspólnika ze spółką, mające na celu wyeliminowanie konkretnego udziałowca z kręgu właścicieli i docelowo uzdrowienie sytuacji na forum spółki³⁰.

W wariantcie, w którym przeniesienie udziałów przez wyłączanego wspólnika nastąpiło w toku procesu, w sposób powodujący zmianę beneficjenta rzeczywistego (na rzecz osoby niezależnej od wspólnika podlegającego wyłączeniu), następstwem takiej czynności prawnej powinno być oddalenie powództwa względem nabywcy z uwagi na brak legitymacji bierniej.

W orzecznictwie trafnie przyjmuje się, że legitymacja, zarówno bierna, jak i czynna, stanowi przesłankę materialnoprawną, a jej brak prowadzi do oddalenia powództwa³¹. Oddalenie powództwa ze względu na brak legitymacji pro-

²⁹ Por. A. Nowacki, Kodeks spółek handlowych. Komentarz, t. 2, Warszawa 2021, art. 266, Nb 55.

³⁰ Zob. także trafny wyr. SA w Katowicach z 9.10.1992 r., I ACr 487/92, Legalis, s. 43, zgodnie z którym art. 192 pkt 3 KPC dotyczy sytuacji, gdy zbyta rzecz lub prawo stanowi przedmiot procesu, przez co nie może on mieć zastosowania w sytuacji, gdy przedmiotem sporu jest ważność uchwały. W rezultacie, nabywca udziału lub akcji nie może wstąpić do procesu w miejsce zbywcy.

³¹ Zob. wyr. SA w Warszawie z 30.3.2021 r., V ACa 546/20, Legalis.

cesowej oznacza, że powód nie jest uprawniony do wytoczenia powództwa, bądź powództwo zostało skierowane przeciwko osobie, która nie powinna być stroną pozwaną w tym procesie.

Legitymacja procesowa wskazuje kwalifikację materialną podmiotów prowadzących spór w tym znaczeniu, że powód powinien być uprawniony (z mocy norm materialnoprawnych) do występowania z żądaniem udzielenia mu ochrony prawnej w stosunku do pozwanego, a ten (także z mocy norm materialnoprawnych) zobowiązany do określonego zachowania się; dotyczy ona możliwości określenia, czy w procesie występują w charakterze stron te podmioty, które są jednocześnie podmiotami stosunku prawnego będącego przedmiotem procesu. Tak więc w każdym procesie sąd musi rozstrzygnąć z urzędu, czy strony procesowe są jednocześnie stronami spornego stosunku prawnego. Stwierdzenie braku tej zgodności jest stwierdzeniem braku legitymacji procesowej po stronie powoda lub pozwanego. Sąd, jeśli stwierdza brak legitymacji procesowej (zarówno czynnej, jak i biernej), zamyka rozprawę i wydaje wyrok oddalający³².

Do innych wniosków skłania natomiast przypadek zbycia udziałów przez wyłączanego współnika dla pozoru, dokonany np. na rzecz powiernika. Celem wspomnianej czynności prawnej może być zamaskowanie stanu rzeczywistego i zainicjowanie oddalenia powództwa o wyłączenie współnika. W przypadku przeniesienia udziałów dla pozoru sąd (zależnie od okoliczności) może w ramach przesłanki rozstrzygnięcia stwierdzić nieważność bezwzględną umowy zbycia i tym samym uwzględnić powództwo o wyłączenie współnika ze spółki, będącego pierwotnym pozwanym i aktualnym beneficjentem rzeczywistym wyłączanych udziałów.

W intencji wyeliminowania powyższych komplikacji procesowych, strona powodowa może zawnioskować do sądu o udzielenie zabezpieczenia, przewidującego zachowanie po stronie pozwanego korporacyjnego *status quo ante*, tj. zakaz rozporządzania (w tym przeniesienia i obciążania) udziałów oraz zakaz nabywania (obejmowania) nowych walorów, także za pośrednictwem osób trzecich.

Jeśli chodzi o nabycie udziałów od wyłączonego współnika, to moim zdaniem przejemca tych walorów powinien wyrazić swoje oświadczenie woli co do nabycia udziałów na zasadach ogólnych, tj. poprzez złożenie oświadczenia woli w formie pisemnej z podpisem notarialnie poświadczonym

³² Tamże.

(por. art. 180 KSH)³³. Oświadczenie woli ze strony wyłączanego wspólnika w ogóle nie jest wymagane, ponieważ zbycie wyłączanych udziałów nie jest rezultatem konsensu z jego strony, ale wynikiem zastosowania władztwa państwowego przez sąd rozpatrujący powództwo. W konsekwencji nie dochodzi w tym przypadku do złożenia zastępczego złożenia oświadczenia woli na podstawie art. 64 KC w zw. z art. 1047 KPC.

Regulacja art. 64 KC przewiduje, że prawomocne orzeczenie sądu stwierdzające obowiązek danej osoby do złożenia oznaczonego oświadczenia woli, zastępuje to oświadczenie.

Z kolei powództwo o wyłączenie wspólnika ze spółki nie odnosi się do obowiązku złożenia oświadczenia woli przez dłużnika, ale ma na celu przymusowe wyeliminowanie członka korporacji z kręgu ekonomicznych właścicieli spółki w trybie sądowym, przy założeniu spełnienia wymogów określonych w art. 266 KSH.

Zasadność złożenia oświadczenia woli przez przejemcę udziałów wynika z zasad ogólnych cywilistyki, w tym takich kanonów jak: autonomia woli i swoboda umów. Odstępstwo od powinności złożenia oświadczenia woli przez przejemcę byłoby do zaakceptowania, gdyby poszczególni nabywcy walorów byli jednocześnie powodami w postępowaniu o wyłączenie wspólnika i w treści sentencji wyroku sąd (w nawiązaniu do treści powództwa) stwierdziłby wolę przejęcia wyłączanych udziałów przez członków strony powodowej, odwołując się do treści oświadczeń materialnoprawnych tychże powodów.

Celowość złożenia odrębnego oświadczenia woli przez przejemcę udziałów wynika także z przyczyn praktycznych, w tym wyeliminowania wątpliwości co sposobu uchylenia się od oświadczenia woli dotkniętego ewentualną wadą.

Ze złożeniem oświadczenia woli nie powinno się moim zdaniem utożsamiać zapłaty za wyłączone udziały, co wpisuje się już w wykonanie zobowiązania do przejęcia udziałów, a nie proces składania oświadczenia woli.

Konieczność zapłaty za udziały jest zresztą przywołana w treści art. 266 KSH jako przede wszystkim gwarancja dla wyłączanego wspólnika, że

³³ Zob. K. *Kopaczńska-Pieczniak*, w: A. *Kidyba* (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, t. 2, Warszawa 2018, art. 266, pkt 19; A. *Opalski*, w: A. *Opalski* (red.), *Kodeks*, t. 2B, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Komentarz do art. 227–300*, Warszawa 2018, art. 266, Nb 19; odmiennie: A. *Nowacki*, *Komentarz KSH*, t. 2, 2021, art. 266, Nb 106. Na uwagę zasługuje wyr. SA w Katowicach z 9.12.2014 r., V ACa 379/14, *Legalis*, stosownie do którego wyłączenie wspólnika ze spółki z o.o. wymaga złożenia oświadczeń woli przez wspólników przejmujących udziały wspólnika wyłączanego i zapłaty ceny przejęcia. Cena przejęcia może wynosić 0 zł.

nie zostanie wywłaszczony ze spółki bez należytej rekompensaty, a nie jako substytut złożenia oświadczenia woli przez przejemcę wyłączanych walorów.

Jako że przejęcie wyłączanych udziałów dotyczy udziałów istniejących, nabywca udziałów w spółce z o.o. nie ma obowiązku złożenia notarialnego oświadczenia o przystąpieniu do spółki i objęciu nabytych udziałów³⁴.

W odniesieniu do przejęcia udziałów od wspólnika wyłączanego ze spółki nie mają zastosowania ograniczenia w zbywalności udziałów wskazane w umowie spółki lub w odrębnym kontrakcie (np. prawo pierwokupu lub prawo pierwszeństwo nabycia), co wynika ze szczególnego charakteru procedury sądowej wyłączenia wspólnika ze spółki. W celu uniknięcia obejścia regulacji umownych dotyczących ograniczenia obrotu udziałami, strona powodowa powinna wskazać proponowanego nabywcę najlepiej już w pozwie, co pozwoli na odniesienie się do osoby przejemcy zarówno przez sąd, jak i pozwanego wspólnika.

Z punktu widzenia zabezpieczenia interesu wyłączanego wspólnika, fundamentalne znaczenie ma regulacja ceny przejęcia.

Po pierwsze, zgodnie z art. 266 § 3 KSH cenę przejęcia ustala sąd na podstawie rzeczywistej wartości w dniu doręczenia pozwu.

Jedynym organem właściwym do określenia ceny przejęcia jest zatem sąd, który, przy kalkulacji rzeczywistej wartości walorów, zostanie prawdopodobnie wsparty pomocniczą opinią biegłego sądowego. Ewentualne uzgodnienia pomiędzy wspólnikami dotyczące ceny przejęcia, choćby wyrażone w umowie spółki, mają co najwyżej charakter wewnętrzny. Dlatego też naruszenie wspomnianego porozumienia na niekorzyść wyłączonego wspólnika może stanowić podstawę ewentualnych roszczeń odszkodowawczych formułowanych przez odnośnego udziałowca jako stronę takich uzgodnień, ale raczej nie przyczynek do kwestionowania wyroku sądu dotyczącego wyłączenia wspólnika.

Ewentualne klauzule umowne dotyczące kalkulacji ceny przejęcia podlegają na zasadach ogólnych kontroli sądowej, także pod kątem ich ewentualnej abuzywności, zwłaszcza gdy wspólnik ma status konsumenta³⁵.

Po drugie, moment określenia ceny przejęcia jest określony ustawowo i przypada na dzień doręczenia pozwu, co zapobiega transferowi zasobów ze spółki po tej dacie ze szkodą dla wyłączanego wspólnika.

³⁴ Por. uchw. SN z 20.11.1992 r., III CZP 142/92, Legalis.

³⁵ Zob. K. Rydz, *Pozycja prawna wspólnika lub akcjonariusza spółki handlowej a status konsumenta. Analiza z uwzględnieniem koncepcji prezentowanych na tle prawa niemieckiego i austriackiego*, TPP 2023, Nr 1.

Przejdź do księgarni →

ksiegarnia.beck.pl